

Лебединська І.В. Досвід як «погляд скоса» // Психологічні проблеми особистості на сучасному етапі розвитку суспільства. Збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції (7-8 квітня 2021 р., м. Ніжин) / за ред. М.В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. [258 с.] – С. 135-137.

Лебединська І.В. Кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України м.Київ, Україна

ДОСВІД ЯК «ПОГЛЯД СКОСА»

Траєкторія пізнавального руху людини в європейському гуманітарному дискурсі виявила дивний парадокс. Сутність його полягає в тому, що тільки нетотожність собі, незбіг із собою дає людині можливість відбутися суб'єктом самопізнання та самоконструювання. Справжнє життя людини відбувається в точці незбігу із самою собою, в точці виходу за власні межі, вважав М. Бахтін. «Тільки усвідомлення того, що в самому суттєвому мене ще немає, є організуючим початком мого життя із себе (у моєму ставленні до себе самого). Праве божевілля принципового незбігу із самим собою зумовлює форму мого зсередини-життя. Я не приймаю своєї наявності; я безумно й неказанно вірю у свій незбіг із цією внутрішньою наявністю. Я не можу себе поррахувати всього, сказавши: ось я увесь, і більше мене ніде і ні в чому немає, я вже єсьм сповна. Йдеться не про факт смерті, я помру, а про смисл. Я не можу ціннісно викласти все своє життя в часі і в ньому виправдати і завершити його сповна. Життя завершене в часі є безнадійним з точки зору смислу, що рухає ним» [1,с.112].

Вважається, що вперше це усвідомив і теоретично обґрунтував І. Кант. Свою ідею вчений представив у вигляді моделі свідомості, що складається з двох частин – теоретичної, тобто ставлення до світу, і практичної – відношення в світі. Він геніально передбачив: те, що відбувається зі свідомістю в дійсності, не може безпосередньо втілюватися в знання, оскільки за межами залишаються умови його власного становлення. Тобто умови можливості розуміння та інтерпретації відпочатково є включеними в цю людську здатність і виявляються опредмеченими не тільки у вигляді результату процесу розуміння та інтерпретації, але й як психічні стани суб'єкта, форми і модуси його активності, сфера контролю. Це прозріння вченого виявилось культурним порогом, за яким розпочалася руйнація класичної онтології розуму, яка була заснована на ідеї самоданності та прозорості свідомості людини. Здатність людини до розуміння та інтерпретації почала розглядатися як культурний артефакт, як результат культурно-історичного розвитку відповідних дискурсивних практик. «Поява феномена культури як предмета 136 психологічної інтерпретації, а тим більше як простору символічного опосередкування психічних явищ, вже сама по собі некласична ідея. В традиції картезіанської суб'єктності ставити питання про

культурне опосередкування психічних феноменів взагалі не доводилося, а тим більше розглядати культуру в якості контексту»[6,с.185]. Зміна парадигми дослідження призвела до переосмислення феномена особистісного досвіду людини. Він почав розглядатися як «множинна квазіцілісність» «відпочаткове запізнення якої»() утворює розрив між досвідом, що переживається і досвідом артикульованим. Розрив між досвідом, що переживається і досвідом, що артикулюється отримав визначення – інстанції у З.Фройда, розколини у Ж.-П.Сартра, складки або нервюри у Ж.Дельоза, розлому у С.Жижека. У цій символічній реальності «жахливо заплутаній різними сплетіннями, цілим рядом співпадінь і перетинів, які наддетерміновані опозиціями і водночас функціонують у кількох регістрах», людина предстала перед самою собою « як заздалегідь символічно напередструктурований об'єкт, а її майбутнє відкривалося їй як символічно напередструктурований проект». [4] Місце розриву було запропоновано розглядати як каталізатор проблеми, яка запускає в дію важливі механізми смислоутворення. Недаремно М.Фуко називає розриви найрадикальнішими тактами історії, а Б.Латур абсолютними модусами існування, які дуже неадекватно схоплюються поняттями природа, матеріальний світ, річ або об'єкт. Формою же, яка надає нашим досвідам певної єдності, послідовності і навіть інтриги, було запропоновано розглядати наратив. «Наративи представляють собою форми, внутрішньо притаманні нашим способам отримувати знання, які структурують наше сприйняття світу і самих себе. Говорячи іншими словами, можна сказати, що дискурсивний порядок, у який ми сплітаємо наші сприйняття світу і самих себе, виникає лише як *modus operandi* самого цього наративного процесу. Ми відпочатково маємо справу не з репрезентацією, не з онтологічними сутностями, а з певним специфічним способом конструювання і встановлення реальності. [2, с. 40]. Розповідаючи історії свого життя люди реконструюють минулі події і поєднують їх як із сучасними переживаннями, так і з передбачуваним майбутнім. Інтерналізовані життєві історії функціонують, вважає McAdams, для посилення почуття діахронії. Кожна нова розповідь історії представляє її нове прочитання, а оповідач виступає автором, актором, коментатором і дослідником власного життя. При цьому, на думку П.Рікера, темпоральність, яка є властивістю наративу, формує наративну ідентичність особистості, а не навпаки.

Досвід як важливий ресурс саморозвитку і самопізнання людини, оволодіння яким є необхідною умовою її онтологічної безпеки та психічного благополуччя, дається людині лише ретроспективно в акті нарації власної генези. Цей погляд «скоса»(С.Жижек), погляд на себе від третьої особи як на онтологічну конструкцію є необхідною умовою конструювання людини як суб'єкта власного життя. Одна з головних задач у процесі конструювання світів, вважає Д.Леонтьєв, це розрізнення реального і нереального... «Можливо, значущість ідеї Бога в тому, що не можливо довести або заперечити його буття; він вносить у наше існування ідею чого-сь, що принципово не можливо довести, у що можна вірити або не вірити, по

відношенню до чого можна самовизначатися; і в цьому цінність і виклик віри. І тоді, правий Тертулліан, який сказав «вірую, тому що абсурдно», тому що тільки там, де докази є не можливими, є простір для віри» [3, с.29].

Література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – С. 112.
2. Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Вопросы философии. – 2000. – №3 – С. 29 – 42.
3. Леонтьев Д.А. Человек и жизненный мир: от онтологии к феноменологии Культурно-историческая психология 2019. Т. 15. № 1. С. 25–34.
4. Лебединська І.В. Особистісне самопроєктування і проблема раціональності. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Київ – Житомир. 2017.Т.II:Психологічна герменевтика. Випуск 10. С.52 – 64.
5. Лебединська І.В.Особистісний досвід: феномен “відпочаткового запізнення” Наук. студ. із соц. та політ. психол.: зб. статей / НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології; К.: Міленіум, 2011. – Вип. 25 (28). С. 51–58.
6. Лебединська І. В. Культурно-історична психологія як неklasичний методологічний проєкт. Збірник наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. К. Гнозис, 2009. Т. XI. Ч. 3. С. 179–186.